

Gesti rahahäda

tegewa inimese seisukohast waadates.

I.

Selgituseks küsimuse kohta: kuhu Gesti kuld on saanud?

Rahulepingu põhjal saime Wenest 15 miljoni rubla, ehk ligikaudu 3000 miljoni marka kulda.

Ennem Gesti riigikassal kulda ei olnud, margad, mis käigus, langetid omas väärtuses ilma kulla alusetagi.

Siis loodeti, et Wenemaalt meile jõudnud kuld kohe marga hinda tõsta aitab, mõni vähemalt langemise seisma paneb. Imelikul viisil ei sündinud aga dieti kumbagi. Kullatünnikute Tallinna jõudmine ja riigikassa keldrisse paigutamine ei näidanud marga hinna kõikumise peale mitte seda mõju, mis niisugune suurjündmus dieti oleks pidanud näitama. Selleaegsed ülestähendused näitavad ainult filmapiiklise nõrkaju ülespoole, mida sünnitaskiwad meie oma wäikesed spekulandid.

Selleaegsed Gesti riigi majanduse juhid arwastiwad üsna dieti, et meil midagi kasu ei ole furnud kullast, mis keldripõhjas niisama wedeleb. Kasu saame temast siis, kui ta Gesti majanduselu tõstmiseks tööle pandakse.

Sellepärast müüdi saadud kullast eialgu vähem pool Inglismaale maha, et saadud wälisrahaga Gesti haiget majandust rawitsema hakata.

Esimese kullamüügi ajal juhtus olema riigivanemaks Jaan Tõnisson, mispärast siin möödaminnes tähendatud olgu, et Tõnissoni wastased mõn-kord matside petmiseks seda sündmust armastawad T. mahategemiseks kasutada: Tõnisson olnud see, kes kõige esimeseks suurema osa kulda maha müünud. Jätawad aga kõige suurema südamerahuga ütlemata, et Tõnisson müüdnud kullast osa pole saanud, waid oiaaajad hoopis teised oliwad, kes Gesti kullatagawarad niikaugele ära tarwitawad, et 1925 aasta algusel tõsised majanduselu terwendamise katsed weel Gesti kullafondi wimaste riisemetega käsile wõeti.

Waelustesti, mis 1924 aasta lõpul ja 1925. a. alguses ajatirjanduses kui ka riigikogus Gesti rahaasjanduse üle peeti, selgus, et ei ole

161168 41348

kuritahtliskelt asja aetud. Cesti wanafõna ütleb, et waese wõllast pole seni ehitatud, niisama wõime ütelda, et pole otsekõhe seaduse paragrahwi olemas, mis rumaluse eest karistuse määraks. Aga kuigi pole paragrahwi, jääb waewalt üksigi rumaluse tegu karistamata. Seda näeme ka Cesti rahaasjade ajamises.

Ei wõi kedagi süüdistada: miks ta targem pole, kui ta on, nii ka Cesti riigi rahahädas pole süüdi mehed, keda niisuguste teadmiste ja kogemustega, nagu nad oliwad, paremate puudusel ametisse wõeti.

Lätlased ei saanud Wenest niipalju kulda, nende maa oli sõjast palju rohkem laastatud kui Cesti maa, aga nad saidwad ometi oma rahaasjanduse nii heale järjele, et meie terwendamise algul D. Strandmann soowitas Lätist õppima minna.

Lätlased oliwad paremates tingimistes selle poolest, et Riia oli enne sõda suurem rahaasjanduse keskkoht kui Tallinn. Lätlasti oli juba ammu pangaasjanduses tähtsatel kohtadel tegutsemas, kui meil alles asutati esimesi wäikeid „Raenu-hoiu ühijusi.“

Kui siis Läti riigi rahaasjandus juhtisid wajas, saadi kõhe laialises tegevuses wilunud mehi ametisse kutsuda, kuna meie pidime leppima wäikeste „Raenu-hoiu ühijuste“ juhtidega.

Mehed, kes mujal oleksiwad kõlbanud waewalt mõne wäikepanga nooremaks praktikandiks, pääsesiwad meil riigipanga juhtivateks mõju-meesteks.

Kuna nad ise oliwad saanud kohtadele ilma suurema praktikata, kogemusteta, teoreetiliste teadmiste põhjal, siis on üsna loomulik, et nad wähemareks tegelasteks sõpru, sugulasi ja tutwaid juurde wõttes ei teadnud tähtsaks pidada elu kogemusi ja töö wilumusi.

Tähtsama koha peale saamiseks ei olnud põhjuseks töowõimed ja kogemused, waid nii mõnigi kord ehk ainult tutwused.

Teadagi ei olnud töö inimesed wabad ja ilma kohata, waid kohte otsisiwad ja saidwad suurel määral ka need, keda seni ei olnud kõlblikuks leitud kuhugile ametisse wõtta.

Ja kuna ülemus ise oli saanud ametisse ilma kogemusteta ja wahel ehk ka ilma töö hingeta, siis ei olnud tal suurt aimu selleks, et alamate ametisse wõtmises neilt nõuda töö hinge ja kogemusi.

See kõik maksab üleüldse meie noore riigi ametfondades, kuigi siin nüüd ainult rahaasjandusest kõneleme.

Nõrkade ametisse wõtmine ulatas nõnda wiimase wäljakirjutajani, mispärast asjaajamises wigadetegemine ulatab juhtimisest kuni wiimase juhiawani.

Ei ole teifiti seletataw, kus Cesti Bangas näit. niisugunegi wiga wõis juhtuda, et protesteeritud wekslite nimekirja pandi nõudjamees, kes weksli protesteerimist nõudis ja mitte see isik, kelle weksel protesteeriti.

Ei ole midagi imeks panna, et wähefogenud inimesed, Eesti krediitiasjanduses juhtima hakates, ka ei osanud inimesi walida, kellele laenu anda, kellele mitte. Laenu saiwad nende omasarnased teoretikused, tutwuse, partei seisukorra j. m. põhjusel, kuna omal alal kogenud inimesed, kes oma krediidi tarwitust tööstuslega rõhutasiwad, seda mitte ei saanud. Tuli ette juhtumine, kus omal alal weerand jada aastat tegutsenud mees Eesti Pangas juttu tegi krediidi saamiseks (see oli E. P. krediitide awamise alguses), siis seletas nobe preili, kes isegi üks E. P. kogenumatest ja osawamatest tegelastest, et enam uusi krediite ei awata. Kes nüüd on saanud, need on saanud, aga edasi enam mitte. Kõnija jäi uskuma, et nii lugu ongi. Aga paari nädala pärast tuleb tema juurde tuttav noor teoretiker-ettewõtja ja seletab, et temal olewat võimalik Eesti Pangast laenu saada, kui käemeheks oleksite teie oma tuttava nime ja wana kogemusega. Ta sai käemehe, kes lõpuks pidi ka wõla kiini maksma. Mõnda õhutati kerge laenu saamisega küll noori ettevõtjaid sisse kukkuma aladele, mida nad ei tunnud, aga meie wähest kapitali häwitati sellega ilmaaegu. Ei antud krediiti niisugustele, kes oma krediitwõimu oliwad tõendanud kestwa tööga, waid krediiti wõis saada ilma praktikata teoretiker. Nähtawasti ei mõjunud krediidi saamiseks isiku teowõime, waid wist osaw suuwärk, head tutwused, wõi koguni mõlemad ühes.

Sellega edendati kergemeelet waadet, et usalduse teenimiseks pole waja hoolikat ja auusat töötamist, waid hoopis teisisugu „wõtteid“.

Mõni sai hakkama meelitustega, teine ähwardustega. Saiwad laenu 500 miljoni Wene Balti tehased, kelle agar peadirektor läkitas wäljamaale memorandum, milles ajalehete teatel nimetanud Eesti walitjust „rööwlibandeks“.

Kuna pangategelased ije ei olnud küllalt wilunud tööinimesed, siis ei osanud nad ka tööinimestest lugu pidada. Selle tagajärg oli krediitide awamine kogemata algajale ja keelamine omal alal wilunud tege- lastele. Iga algaja maksab kooliraha ja teeb teadmatuses eksitusi. Kuna wis- lunud tegelajel oliwad alguseksitused omal kulul kiini makstud ja Eesti Pangast krediiti saades oleks rahasumma terwelt sigitawaste töösse hakanud. Uued sõbrad, kooliwennad ja onupojad hakkasiwad aga riigi rahadega neidsamu eksitusi uuesti tegema ja raha sai enne otja, enne kui midagi figiawat oleks sündida saanud.

Ettevõtjateks hakati, kui aga oli uute kogemata pangaherrade tutwusi. Mõnelgi oli omal alal juba seisukoht, aga nüüd, kus oli võimalik laenu saada, nüüd asuti suurtele uutele ettevõtetele, milleks polnud wähemaidgi kogemusi ja laenuandmise juhid, ije samuti kogemata ametisse saanud, ei osanud hoiatadagi, weel wähem laenu saamist taktistada.

Kellel oli tutvust, sai isikliku laenu, millega ostis omale ettevõtte aktiivad ja nende aktiivate peale jälle anti uut laenu ettevõtte nime peale.

Seal oli peale muude teoretikusi, kes olivad oma majanduslikest teadmised jaanud wanast ja uuest sotsialistide kihutuskirjandusest, kust lugesiwad, et ettevõtjal, wabrikandil, pole muud teha kui töölisi kurnata ja autol ühest priiskamiskohast teise ümber ajada. Et iga ettevõtja, kui ettevõtte peab edenema, ka peab kõige suurema mure ja hoollega tööd tegema, et paljud ettevõtjad ennast sõna mõttes jurnuks tõotanud, see oli neile herradele wananenud waade.

Kui niisugune sai nüüd Eesti Panga rahadega ettevõtjaks, siis ta oma sotsialistilisi waateid ümber ei korraldanud, waid osteti jaadud rahadega kohe ka lõbusõidu auto ja hakati lõbusasti elama jelles sotsialistilises uuis, et küll tööliste palgast saab nõnda palju maha tõmmata, et ettevõtja lõbusasti ära saab elada. Sama laenatud rahaga osteti naesieraswastele ehteid ja isegi suuremas joogikohas ühes pangaherradega makseti kümneleesse tuhandetesse ulatawaid arweid.

Meie kullatagawarad kahanesiwad sellepärast, et meil töö auustamine ja töötajate auustamine puudulik on olnud. Sellest tuleb ka, et töötajate eitus meie parlamendis nõrk on. Töö ja tööliste nimel istub seal raswalaenuud isikuid, kelle näostigi näha, et temale töö tegemine wõi töötgemise korraldaminegi muret pole teinud. Meie oludele täiesti kohaselt on ka rahwaesituses suures enamuses teoretikused, kes tegeliku töö korraldamisega dieti wähe on kokku puutunud, kelle suurwõimed enamasti tugenedaw wõdraist hallikast ammutatud teoorijale, enese waimuwõimed aga nii suured ei ole, et meie olusid õpitud teooriatest terawalt eraldada juudatsiwad.

Sellepärast püsiwad jelle enamuse tehtud korraldused tegelikult elust kaunis kaugel ja parlamendi raha-politika oli sibiud ühest küljest üffikute kildkondliste sõprade mõju alla, teiselt poolt suurte hullkade meelitamisele.

See näitus selleks on meie parlamendi korterihäda lahendamise wõi ehituslaenu küsimus. Suurtele hullkadele, kes rahwamajandust aabitsa wõrragi ei mõista, kõneldaks ette, nagu oleks see suur waesema rahwa eest hoolitjemine, kui ehituslaenu antakse peaaesjalikult ühijustele. Ühijuse nime all iaab iltagi herrasrahwas omale uusi häid korterisi, mis aga laiemate hullkade korterihäda mitte nii palju ei wähenda, kui ehituslaen siis wähenaks, kui osataks laenu juhtida niisuguse töömeeste korraldusesie, nagu see töömees oli, kes omal ajal Kopli uulitsa äärde ostas ehitada 50 rublaga 20 kortelise maja. Ühijustele eesõiguse andmine tähendab dieti seda, et peab laenust kulutama muist kantselei kuludeks. Ehituslaenul ei tohiks muud sihti olla kui see, et wõimalikult wähepe rahaga wõimalikult wäärtuslikuma maja ehitada. Kõik sõnade

tegemine aga ehituslaenu eesõigustest, on niisugune seletamine, nagu võidakse Nlemiste järve wee tõusu linna poole sellega wähendada, kui juurde woolu ojad juhatakse Mõigu poole äärde jooksma.

Et raha juhatusse, kapitali korraldajateks pandi pooljotzialistlike waadetega teoreetikusi, lohtade peale, kus tarwis suurt wastutust kanda, ei ole mitte wäikseks põhjuseks meie rahahädas. Suhtmõte oli see: kui läheb hästi, siis on tagajärg tegelaste kasuks ja kiituseks, kui läheb halvasti, siis langewad tagajärjed laiemate hultade, rahwa kanda. Tarwis oleks ometi ka neid tegewusesse tõmmata, kes halwa tegewuse tagajärgi ka ise kannatawad. Kõige meie iseseiswuse aja ei ole arendatud ega edendatud wastutuswõimelisi töö isikuid, waid on katsutud ka läbi ajada ilma isikuteta, laenufi sobitades kõikugu ühijustele, kus juhid oma korda jälle oma oskamatusse ja töowõimetusse tagajärgi weeretawad ühijuse liikmete peale. Et kaupade wahetalituse pealt suurel wiisil wõetaks praegu rohkem wahetaju kui enne ilma sõda Gestis, kas see ei olegi wahel G. T. R. mõnesuguste monopolide tagajärg, niihästi krediitide kui ka waremajal lisentside alal. Vääne Euroopas töötab suurkaubandus juba niisama wäikse wahetajuga kui enne, weil aga ei osata korraldada kaupade jaotust ennesõja aegsesse roopasse. Kas ei tule see sellest, et Gesti B. krediitid on awatud neile, kes odawalt ei oska tegutseda. Näituseks on G. T. R. osanud koondada kõik kunstpõllurammu müügi oma kätte, kuid wõtab rohkem wahetaju, kui wõttis näituseks enne sõda Rotermann, kes kunagi ei saanud halba kaupa turule.

Nüüd on asutatud maale mõniqi ühiskauplus just sellepärast, et riigi laenu sel teel kätte saada ja osaliste omad rahad wõiwad mujal olla suuremat kasu kandmas*).

Omawahelisel jutujamisel tahawad meie rahajuhid wahel seletada, et nad olla ilka omast kohast targad mehed küll olnud. Loowad näituseks Saksamaa, kus raha olewat nullini langenud, mis weil osatud itkagi ära hoida.

Saksamaad aga ei saa sugugi wõrdluseks tuua. Saksamaa sai sellest itkagi kasu, sest kõik wäljaspoolt, kes Saksamaa tõusu lootes omale Saksa raha muretsewad, ehk endist alles hoidsewad, kaotajid selle kõik Saksamaa kasuks. Kui palju on meilgi neid, kes oma rahad kaotawad? Ja neid oli üle ilma, sest igal pool usti peale rahutegemist kõhe Saksa kursi tõusu. Kas ei olnud see Saksa kawalus, et kursi langetamisega kõik nõudmised Saksa pankade wastu kustuda lasti? Suur Saksamaa üleüldiselt wõttis miljardisid. Kodus sündis selle läbi küll waranduste ümberpaigutamine ühest käest teise, aga riik üleüldiselt sai rikkamaks.

Sellest pitemalt teises kirjutuses: „Wäikeetewõtete elujõud“.

Meie kursilangemisest ei saanud kogurahvas, riit midagi kasu, ainult kahju selle läbi, et Cesti Panga võlad odavama rahaga ära makseti. Ja töötavate inimeste varandusi paigutati ümber, hangel-dajate ja muidu kulutajate kätte.

Nagu mitmel pool üteldud, ei saa kohtulikult süüdistada meie rahanduse ülemaid tegelasi pahas tahtmises. Anti onupojale laenu kõige parema arvamisega, uskudes, et onupoeg ostab laenu kasulikult tarvitada, et makjab protsendid ja peavõla ja lähed kasudest ise rikkaks tah. Et onupoeg seda ei osanud teha, kes seda siis ette oskas arvata.

Neid võib süüdistada üksi, nii ütelda, südametunnistuse kohtu ees, niihästi laenu andjaid kui saajaid. Laenu andjaid iseäranis siis, kui ta oli ühtlasi osanik jelles äris, kellele laenu anti, nõnda siis isenejele laenu sobitas ja kui see ettemõtte kursilangemisest kasu sai, kuna laen pärast kolm korda odavama rahaga kinni makseti, siis ei ole niisugune pangategelane kohane, et ta ikka veel teenistuses edasi on. Meie teame, et on Cesti Panga rahadega äri tehtud, kus äri vieti ainult selles seis, et võlaga osteti väärtusi omaks ja kui Cesti mark oli odavaks läinud, kustus võlg nagu iseenesest.

Kui näituseks loeme ajalehest, et pankrotti jäänud lauavabriku hooned Wirumaal omandas Cesti Panga ametnik, siis peame küll imetlusega küsima, mis huvi võis küll olla minna panga ametnikul taga metsapõhjas asuvat lauavabriku hoonet ostma?

Kellel mitte pole juft tallanahasti südametunnisus, see võiks pidada kõlbmataks sedagi nähtust, et laenufid anti suurel määral nõndanime-tatud „erapooletule“ ajakirjandusele. Et anti üle 40 miljoni marka, see on rohkem kui üks protsent kogu meie kullatagavarast üheainsale ajalehe firmale trükimasinate sisseveoks, kuna meil oli trükimasinaid küllalt olemas tegemufeta roosteiamas. Tartus seisivad suured trükikojad väga heade sisseeadetega, mis varemalt töötasivad Peterburi ülikooli jaoks ja väga häid töid võisivad teha. Kui uued Cesti Panga rahadega sisseveetud trükimasinad lõõtama hakkasivad, siis näitas nende töövõime vaevalt nähtavat edenemist maitse ja ilu poolest sellest, mis Saan Tõnisson Tartus 15 aastat varemalt omal jõul oli saavutanud, nagu selleaegsetest „Linda“ aastakäitudest igauks näha võib.

Nüüd, kus neid masinaid igapäev tegelikult tarvitatakse, võib ka näha, et ilmaaegu uputati üks kahetjakümneid osa riigi kullatagavarast ettemõttesse, mille asetäitjaid maal enn juba küllalt, kuna samasugu-seid tööfid võivad teha teisedgi trükikojad ja odavamaltgi, kui aga oleks ilusate tööde tarvitajaid.

Kui see on antud kogemata, et sel ajal anti, ja kes mõistis saada minna ja pangaherrale auku pähe kõneleda, see sai, siis see asi kellegi südametunnistust ei vaeva. Aga kui oli laenulubajate seas jällegi

ettevõtte osanikka? Ja teiseks, kui anti selle tagamõttega, et ajaleht ei armustaks tegemust väga hoolikalt, ehk ei tooks sõnumid juhtivatest effisammudest: siis on selle asjaloo landmijets juba tarwis tallanahkjet südametunnistust.

Need asjalood tulivad meelde kui lugesime „Päevalehest“ Rebase kaitsekirjutusi meie selleaegsete rahajuhtide kohta.

Olene kuulnud, nagu kulutaks mõnel maal valitsused ajakirjanduse meeleheaks otskohe ja kaudselt riigi rahasid. Tahaksime loota, et meie veel nii kaugele ei ole.

Ülepea on sellel ju väga ebaesteetiline tagajärg, kui „ajakirjandus“ on seotud riigi panga rahadega. Kas ei olnudki 1925. aasta lõpus poolel üks „Päevalehe“ Rebase juhtkirjadest päris rahulikul ajal esimesena kriisi mõtet nuhkimas ja kas kriisi tarvitus ei olnud kuidagi „ajakirjanduse“ rahaasjadega seotud? Kui siis viimaks kriisist hakkas asja saama, kas ei olnud see väledus, millega „Päevaleht“ ruttas endise riigivanema tagaotsa pilbis paljalt näitama, kas ei olnud see lõmitamine uue mõeldava valitsuse ees? Kas ei olnud see teibaga märguandmine, et käsi peab kätt pesema?

Üsenejelt tõuseb mõte, et kui ei oleks „ajakirjandus“ Eesti Pangast laenu saanud, siis ehk oleksime mõniford ka lugeda võinud, kes need olivad, kelle kasuks Eesti kullatagavarad langejivad.

Selle rahaga, mis Eesti Pangast anti „Päevalehele“, oleks 300—500 väiketööstust võinud toetust saada ja suurema osa käes oleks see kapital uusi väärtusi luues kiiresti kaswanud.

„Päevaleht“, peale seda, kui oli saanud riigirahadest suurema summa, ütles väga üleolevalt: Rahwal on ikkagi veel tahtmine elada riigi kulul.

Ja teises kohas: Meie seltskond on kui sant, kui kerjus alaliselt ja järelejätmata riigikassa ukse pihta koputamaks käinud, huultel ainult üks sõna: auna ja anna!

Kas „Päevaleht“ ei loe ennast nende santide ja kerjuste hulka sellepärast, et tema saadud summa oli kerjuste kohta liiga suur?

Wõi loeb ta ennast nende hulka, muudkui peab meeles wana tarkust: „tehke minu sõnade, aga mitte mu tegude järele“.

Rõigiti ei järele meie ajalukku ilus koht, et pealinna suurem leht wanu Rõrwi „Walguse“ wõtteid harjutab, mitte asjaosaliste oma rahadega, nagu Rõrw omal ajal, waid Eesti riigi rahadega.

Kes need kõik olivad, kes Eesti Pangast esimese hooga laenu saiwad ja rikastusiwad ilma vähemagi loowa tegemiseta, ainult selle läbi, et saiwad oma wõlad odawama margaga finni maksta, seda seletab tord ehk Eesti Panga ajalugu. Praegu awaldamise wastu waieldakse, et see käiwat Panga põhimõtte

wastu, kui seda awaldatakse, kes laenu on saanud. Dieti ei tohiks niisuguse eetika taha pugeda, sest siin ei ole küsimus panga rahast, ega panga tuludest, et see nende ärisaladus on, kuida asja aetakse ja kes on ärisõbrad, waid siin on küsimus riigi rahast, rahwa warandusest ja rahwal oleks õigus nõuda, kuhu ja kellele see warandus on saanud.

Need, kes Eesti Panga tegewust nüüd edasi juhivad, nende kohus oleks isikuid silmas pidada ja neid mitte enam panga rahadele lähedale lubada. Loodame, et nad seda teewad, muidu oleks ju kallid kooliraha makstud päris ilmaaegu.

Wäga õpetlik on filmitsesta Eesti Panga histsooriat aastatel 1922—1924. Esimesed laenuaajad oliwad ilma lille liigutamata saanud oma warandused kahe ja kolmekordseks teha. See aratas isu. 1924. aastal oli suurlaenu saajaid kahe wõimaluse wotel: pankrott, ehk, kui Eesti marga langemine peaks korda minema, rikkatsjaamine. Saksamaa eeskujul, kus marga nulliks langemine ka kõikide wõlad kustutas, andis lootust meil midagi samasugust oodata. Ettewõtted, kes raskustega püsti seisiwad, nägiwad ainsat pääsemise lootust marga langemises. Püüti kõigest hingest saada weel uut laenu, millega marka langetada, sest wäljaspoolt marga langetajaid ju ei tulnud. Wäljamaalastel Eesti marke ei olnud ja need wõtted, mis mujal ilmas kurfi langetamiseks tarwitatakse, need meil mõjuda ei saa. Wana riigi raha hinda wõib alla ajada politika hädaohu sõnumitega, sest niisuguse sõnumi puhul püütakse lahti saada hädaohus olewa maa rahadest. Eesti rahafid aga pole weel mujal ja sellepärast ei mõjunud ka 1924. a. 1. detsembri lood marga pääle põrmugi. Sellega on tõendatud, et marga hinna allaajajad oliwad 1924. aasta rahapõörde ajal just meie omad inimesed ja nimelt need, kellel kerge rikastumise tee- silme ees seisis: kui jaoks marga hinda alla ajada.

Wõeti mõjuwad abinõud tarwitusele Eesti Panga terwendamise wastu. „Päewalehe“ Rebane kirjutas juhtkirju, mis pidiwad seletama, et laenu kraanide kinnikeeramine kuskust aina suurendab, näidates, kuida mark aina langewat kuigi laenusid tungiwalt sisse nõuakse, jättes targu tähendamata, et laenude sisenõudmise alguses wõlglased wiimaste markadega weel püüdisid seisukorda raskendada ja margal põhja alt ära liüia, kui waewata rikkatsjaamise lootus filmanähtawalt luhta hakkas minema. „Päewalehe“ Rebane püüdis aga oma lugejatele eite kujutada, nagu tuleks Eesti marga langemine wäljamaalt. Ettewõtted, kes Eesti Pangast laenu saanud, olnud üsna soowitaw nähtus, liiale läinud laenud olnud wabanenud rahwa tahtekülluse ülewool ju.

Lahkest sõbrameeste laenuajast kõneldatakse nagu mingisugusest „Gründertumi“ ajajärgust, mis aga wõidak on, sest dieti ei olnud tegemist tõsiste asutamistega, waid kuna sõbrameestel kerge oli kogemata

Cesti Panga juhtide läbi laenusid saada, siis kogemata inimesed püüdsiwad laenufaamist kasutada. Midagi tähtsat ei asutatud, kui arwamata jätame paari suuremat wana äri, mis eestlastele osteti.

Pealinna suuremal ajalehel ei olnud kahjatsuse awalbust selle kohta, et kaotfi läinud miljonid oleksiwad wõinud meie majanduse termendamiseks mõjuda, kui nad õigesti kohta oleksid antud. Nüüd aga jääme neist ilma ja majandusline termenemine pidi sündima ilma Cesti Panga mõjuwa abita. Tulewased meie majanduselu uurijad näitawad kind armudes, kuida termenemine, sisesewo piiramine ja wäljaseo kahanemine tuli õieti rahwa wäsimata tööst, mille peale Cesti Panga laenupolitika üsna wähe suutis mõjuda. Wähehaawal on hakatud kodumaal walmistama kõiksugu asju, mida enne wäljast sisse weeti, mille hind nüüd kodumaale wõib jääda. Näituseks: Weeti suuremate jõumafinatega ühes ennem meie wäljast sisse mafinate juurde kuuluwaid rihmarattaid (puust). Neid hakkas walmistama kodumaa kasepuust agar puusepp maal paari töölisega, ostas luua omale ärisidemeid ja nüüd ei tooda enam ühtegi puust rihmaratast wäljamaalt, waid iga meierei ehk muu uus tööstus, mis kodumaal üles pandakse, saab nüüd rihmarattad kodumaa tööstusest. Walmistaja loodab koguni neid wäljamaalegi pakkuda.

Miisugustest wäikestest asjadest, sadandetes teijendites, koosneb meie wäiketööstus ja maksab korralikult riigimaksusid, ilma et riik neid toetaks, kuna, suurtööstust toetati sadade, tuhande miljoniga, kus juures siis suurtööstus ei ise ei kogu ega ka kuigi suurt oja riigimaksudest ei maksa. Meie riik ei ole nii suur, et siin riigipank ei wõiks ka wäikeettewõtteid tarwilisel korral laenuga toetada, see toetamine nõuaks aga pangategelastelt suuremat praktilist oskust, mida neil ei olnud.

Meil weetakse weel sisse palju asju just jellepärast, et neid wäljamaalt wõlgu antakse, wahel koguni 6—9 kuu peale. Neidsamu asju walmistatakse meil, wahel koguni paremaid. Walmistaja pakub kaupmehele odavamalt, kui see samajuguste eest Saksjamaale maksab. Kaupmees wõiks hinna poolest kasuga osta, aga walmistajal on materjali ostmiseks ja pallade maksmiseks kohe raha waja, muidu ei saa edasi töötada. Kaupmees on aga harjunud pika maksutähtajaga ja jellepärast ei saa kodumaa walmistaja oma asju müüa. Meil müüakse paljudel kindadel ainult jellepärast Saksjamaa kaupa, et neid sealt wõlgu antakse ja et antakse pika aja peale wõlgu.

Kui Cesti Pangal oleks küllalt wilunud tegelasi, wõiks wäiketööstusele tõstfi abi anda, mis suure hooga meie kaubandusbilanssi parandaks.

Aga weel läinud suwel küsis keegi omal alal wilunud ja krediitwõimuline tegelane paarifajatuhandelist laenu asjade walmistamiseks, mida Saksjamaalt pikaajalise krediidiga sisse weetakse, ei saanud seda aga mitte.

Pöördepunkt aastal 1924.

Kui linnapõllumeeste huvides hakkas olema Cesti marga hinnas alla ajada, et selle läbi oma kätte hangeldatud warandused wõlast wabaks saada, siis kihmatas töberafonna wõimumeeste süda sees. Neil ei olnud oma waranduste peal wõlgu ja sõprade seas oli liiga pifut neid, kes marga langemisest kasu saavad. Töberafond oli oma meestele toimetanud palgakohte, kuna kogude mehed omal ajal oma meestele sobitajid ka häid laenuwõimalusi. Nõnda oleks margalangemine tulnud kogumeestele tuluks, töberafondlastele aga rohkem kahjuks. „Päewaleht“ oleks pääsnud suurtest wõlgadest, „Waba Maal“, kel wäiksed wõlad, poleks aga marga langemisest midagi tulu olnud. Ka neil põhjustel pidi hra Strandmann marga langetamise vastu wälja astuma. Ta pääsis kraani juurde ja keeras selle lihtsalt kinni nende jaoks, kes seni olid laenu saanud. „Päewalehte“ lugedes saime aru, et hra Strandmanil olivad omad isikud, kes siis laenu saama hakkasiwad. Seda tõendas ka see asjaolu, et nendelt, kellel wõksid sel ajal maksta olivad, küll tungiwalt sisse nõuti, aga panga aruandes ei kahanenud wõlad sugugi sel määral — tingimata olid seal teised suurinad, kes nüüd hakkasiwad laenu saama. Sgatahes ei olnud need mitte elujõulised wäikeettewõtted, sest neilt, kellel juhtus wana laenu olema, nõuti ainult sisse. Ätiline laenukiitendus aga rõhus just elujõulisi wäikeettewõtteid. Kellel oli tegewust ja raha liikus, see maksis wõla kinni, lootes, et tarwituse korral saa pangast jälle uuesti. Kui aga uuesti laenama läksid, siis üteldi igas pangas: kas Teie ei tea, et nüüd on krediitide lofutõmbamine, nüüd peawad kõik maksta, aga laenu ei saa keegi. Suurettewõtted, kelle krediitid Cesti Pangas suluti, läksiwad isiklike tutwuste mõjul vähematesse pankadesse üle ja tõmbasiwad wäikeettewõtetelt vähemagi laenuwõimaluse. Pangad, kelle tegewuse ruumis waresmatel aegadel elu kees, jäiwad waitseks, käisiwad tagumistes ruumides üksikud juurlaenajad, kes saiwad Cesti Pangale äramaksmiseks uusigi laenusid, kuna wäikeettewõtjaid ei saadud jutulegi wõtta. Jäi meelde hurnitaw lugu, mida kõneles wäikeettewõtja:

„Sain tööd ära anda ja tasuks anti 50.000 m. wõksel. Kõik pangad, kust enne olin raha saanud, käisin läbi, aga igal pool seletati, et raha ei ole. Mul aga laupäewal töölised maksta ja kusagilt raha ei saa. Tuli Wiru uulitsa nurgal wõlgu tuttaw juut, kellest olin kuulnud, et wahel rahalisi asju toimetab. Hädas tuli mõte, et ehk saab nüüd tema käest. Käegin asja ära, näitan wõkslit. Juut seletab: Minul praegu küll ei ole, aga kui tahate 10 protsenti kuus maksta, siis lasjun toimetada. Palgamaksmiseks raha kibeästi tarwis — olen nõus. Juut wõtab wõksli, ütleb: oodake siin, ma lähen lasjun, ehk

fellest pangast saan. Minu lootus langes, sest oli juust sealt pangast tulnud, kus üteldi, et raha koguni ei ole. Tähendasin seda ka juudile. Juust vastu: — Ei tea, ma katjun omalt poolt. Juust läks ja tuligi 20 minuti pärast rahaga, millest mulle andis 40 000 marka, üleolema jättis omale protsentideks.“ Nõnda sai sel ajal väikeettevõtja tööliste palgamaksimiseks raha.

Kui oletada, et ka raha oludest ühe maa kultuuri seisukorda võib pildistada, siis peame ütleva, et selle poolest Euroopa piir meist kaugemale lääne poole jääb ja meie täiesti ajume Aafrias, kus korralikud pangad võtavad raha pealt 15—20% aastas ja liiakasuvõtjad 50—100%.

See on meie rahaasjanduse juhtivate meeste nõrkus, et on lastud jalule tõusta pangateisi, kes rahvamajanduse kahjuks elavad neist kõrgetest vahelasudest, mis rahakoguja ja rahalaenaja vahelt võetakse. See on olnud ka meie vanemate rahaasutuste saamatus ja oskamatus, et nad oma üleolevat seisukorda selleks ei tarvitanud, et algajaid vähemaid väljaoistelda. Vahel oli uue panga asutamine ka täiesti õigustatud, kus vanemad rahaasutused vähematest operatsioonidest mitte hoolides põhjust andsid uue laenuasutuse avamiseks.

Kuna korralikkudes oludes kehtpank laenab vähematele pankadele selleks, et need jälle vähemaid ettevõtteid filmas peaksid, ei olnud meie 1924—5 aasta rahakriisi ajal midagi niisugust. Nagu juba üteldud, suurettvõtted juhtide tutvuse tõttu pumpasid ka vähematest pankadest, ja rahad, mida riigipank oli tarvitada annud teistele pankadele, läksivad sealt nendeamadele, kes ka riigipangast olivad laenu saanud.

Pangad, kes Eesti Pangast olivad krediiti saanud, enamasti jätsivad väikeettevõtteid toetamata. Iseäraldusena paistis, et 1924—1925 aasial väikeettevõtteid vahel siiski väikest laenu saivad pankadest, kes Eesti Pangast mitte ei olnud raha saanud.

Laiutamise aja haripunktile paneb krooni pähe „Harju Panga“ lugu. See pank oli pankadest kõige rohkem Eesti Panga poolt raha jaanud, kuna siin olivad Põllumeeste kogude juurmehed tegemuses. Siit laenati raha välja peaaesjalitult ainult „suurte“ ettevõtete jaoks. Balti mere katku jaoks sai siit raha laenatud ja tuleb meil siis ka Harju panka tänada, kes on aidanud seda katku meie randadesse pesitada ja töötegijate varandusi üksikute hangeldajate taskudesse koondada. Vana kuulsusega pank olid usaldanud ka laiemad ringkonnad, sinna oma vähehaval kogutud summakesi hoiule viies. Nendest kaotavad iga üks umbes poole hoiule antud rahast. Süüft langeb aga palju Eesti Panga tegelaste peale, kes ei tahtnud näha, või ei ulatanud nägema, et sinna antud rahva kui ka Eesti Panga rahasid ei tarvita tud sigivaks tööks, vaid oskamata hangeldamiseks.

1923. aastal oli suur tööstusele laenuksid antud üle tuhande miljoni, väiketööstusele alla kahe miljoni. Suurtööstusele siis ligikaudu tuhat korda rohkem. Kui me aga kulgalt saaksime andmeid selle kohta, kuida needsamad on riigi maksusi maksnud, siis näeksite ümberpööratud pilti. Ehk on väiketööstusel sellewastu jälle maksud tuhat korda suuremad kui suur tööstusel?

Runa rahaäda peaaegjalikult tuli sel põhjusel, et laenati neile, kes ei osanud sellega dieti töötada, ja keelati neile, kes oleksid osanud. Strandmann keeras küll endistele saajatele kraani kinni, aga väike-ettevõtetele, kes oleksid osanud rahaga töötada, neile laenu andma ei hakatud. Põhjus: Meie raamatutargad teawad, et suurettevõtte peawad väikesed ära surmama. Kui nüüd aga koguni meie suurettevõtte suurewad, kõigest Cesti panga ja riigiabi soodsusustest hoolimata, väike-ettevõtte aga siginewad ja kosuwad kõigest maksuaparadi tagastiua-misest ja pangajuhtide hoolitusest hoolimata: siis peafsiwad sellest ka meie teoretikerid wiimaks aru pähe võtma. Aga kui nad ei taha aru pähe võtta, siis peab neid selleks sundima. Väikeettevõtjad ei lepi lõpuks enam sellega, et mõni partei küll walimiste eel kutjub koosolekutele, kus nende meeleheaks mõni libe sõna üteldakse, aga walimise wahaeagadel neile ainult maksuaparadi kõwendatakse.

Waid need väikesed ettevõtjad wiimaks ikkagi hakkawad ise endid koondama ja seawad nõudmise üles: Ei tohi mitte olla, et meilt ainult maksu wõetakse ja suurtele aga toetuslaenu antakse.

Kes Cesti kullatagawarastid kulutasiwad ja mis otstarbeks?

Esimese järgu ehk suurkulutajaid on umbes 20 ärinime, kes kokku umbes 20 protsenti meie Wene kullasaagist kas ära kulutanud wõi mõneks ajaks magama pannud. Rahajumma oleks ümmarguselt 600 miljoni marka, ehk 3 milj. rubla kullas.

Nimetada oleks õndsaid „Atlantat“, „Kosmost“, Lauzen ja Co ja „Atlasfi“, mis wäliskaubanduse jaoks asutati ja siis hooga hakkasiwad raha wäljamaale saatma.

Olewatest ja elutsewatest tähendaksime Cesti Tarwitajate Kest-ühisust, Rotermanni tehaseid ja A.-s. „Silwa“, kes on küll ka palju tarbeaineid sisse wedanud, aga et neil laenu kergest saada oli, siis töiwad nad igauks 30—40 milj. eest asju sisse, milleta oleks wäga hästi läbi saanud.

Siis „Päewaleht“, kes wedas 30—40 milj. marga eest sisse trükkimafinaid, kuna meil neid ennegi küllalt oli ilma töötä seismas ja roostetamas.

Rahatööstuse „Unioni“ ja Ühendatud Saapa- ja nahavabrikute kümnete miljonite eest sissevedu, nii masinate kui ka materjalide näol, peame seni lugema otstarbetuks, kuni praegu veel igasugused käsitöölised kingsepääd üksikul jõul teevad paremaid saapaid sama hinnaga ehk ka odavamaltki.

Paar suuräri, kes Harju Panga läbi saadud laenudest äpardanud ettevõtetest Peterburki tagasi jätsivad mõnikümne tuhat kuldrubla.

Suuritööstuse nime all seisvad lagunewad wabrikud on saanud riigilaenu, mis rahast ka suured osad on läinud väljamaale.

Tubakawabrikudgi ei ole ise omale kapitali muretse nud, waid kauba ostmiseks Cesti Panga krediidu tarwitanud.

Järgmised 3 miljoni kuldrubla on ära tarwitatud ka suurettevõttes, aga eelmistegaa võrreldes siiski väiksed. Paljud jääwad sellepärast väikseks, et masinate sissewõetud palju kaugemale ei jõudnudgi, aga paljud nendest kulutasid juhtide autosõitude peale hulga väliswalutat ära.

Seal on ka mõned meie linas- ja turbatööstused, mis ei ole oma alguswõlgu tasuma hakanud ja mille masinad ehk ennem juba äragi kulwad. Edasi kõiksugu tööstuslised ja kaubanduslised ettevõtted, millest mõnest ehk weel „eluloomagi“ võib saada, mõni aga juba kustunud: Schokoladi wabrik „Renomee“, Kaubandus-tööstus A.-s. „Tekstil“, „Hermes“, „Anton Heilman“, „Küttewoo“, „Wiljandi Elektrifelts“ ja kümneid vähemaid, mille ajutamiseks kulutati väliswalutat.

Järgmised 3 miljoni kuldrubla on pandud riiklistesse ettevõtetesse, nagu on Riigi põlewkiwi tööstused, Hellamaa elektrijaam ja riikline turbatööstus oma kolme direktoriga ja teised.

Mõneftki nendest ettevõtetest on lootus kord raha tagasi saada, aga umbes pool, loetletud 9 miljonist kuldrublast, jääbgi surnuks.

Kõnda oleks ümmarguselt arwates esialgselt kullafondist alles ehk ettevõtetest jälle tagasi saadud 6 miljoni kuldrubla.

Meie rõõmuks on 1925. aastast algades hakatud Cestist nii palju kaupaid wälja wadama, et wäljast kauba toomiseks enam pole waja olnud wana kulda wälja anda. Wäljaveetawad kaubad on iseäranis tõusnud wõis, lihas ja munades, see on kaupades, mille tõusuks mitte ei ole meie wana kulda tarwitatud, kui arwamata jätta mõned wähejed miljonid, mis on wälja antud piimatalituse riistade ja kunstpõllurammu sissewõetks.

Räeme, et meie majandusline edenemine mitte hoogu ei ole saanud sealt, kuhu saadud kuld suuremalt osalt kulutati, waid rahwa oma tegewuses on sündinud ilma selleta siwiwa tööjõu ümber korraldamine niisuguses sphis, nagu see meil juba enne ilmafõda joont wõttis.

Teijal äratarvitatud tuld on jäänud figimataks, aga rahwa oma tödjouft wõiwad saada kulla hallitad, mis meie riigi rahaasjanduse wõiwad findlustada.

Kulla alust riigi rahaasjanduses

wõrreldeks töö alusega, tuleb meelde ameeriklaste wäljamõeldud unimüttsi woodi, nende jaoks, kes hommikul woodis laisklemise pärast ei tahta õigeks ajaks ametikohale jõuda. Woodisse on pandud mehhanism, mis üleskeeratud minutil heliseb, järgmisel raputab ja kolmandal minutil magaja woodist wälja wiskab, sealjuures ise nii kinni minnes, et ilma uue üleskeeramiseta woodisse tagasi ei pääje. Kui unimüttsil hommikul kell helisema hakkab, siis ei laje ta kunagi minna ebameeldiva wäljawiskamiseni, waid ajub juba warem woodist wälja.

Nõnda ka kulla alusega riigi rahaasjanduses. Suhatajad teawad, et kui raha antakse wälja mittefigimataks tegewuseks, siis ei ole wõimalik pidada kulla alust tasakaalus ja tuleb wäljawiskamine.

Uga wist tehwa töömees ei ole kunagi ostnud omale unimüttsi woodit wäljawiskawa wedruga, waid kohusetunne määrab ta het õigel ajal magamaft tõusta.

Nõnda ei oleks ka tehwal riigil waja kallist wäliswalutat kõrgete protsentidega laenata rahajaisu aluseks, kui oleks osawaid ja kohusetruusid juhte, kes ei annaks raha wälja tegewuseta inimeste pallade maksimiseks, oskufeta äriajamiseks, mitte waja olemate masinate ja muude mittetarwilikkude asjade sisseweoks jne. Lühidalt — jaadakse edasi ilma kullatagi, kui rahaasjandust ei juhiks nõndanimetatud onupoja wõitwuse politika, waid tarwiliku ja osawa töö politika.

Wälislaenu küsimus.

Meie majanduslise seijuforra parandamiseks on palju kõneldud wälislaenuft. Kui saaksime wälislaenu, siis jaoks korraga töit rahakuisikus. Kas ei ole aga see koguni meie õnneks, et meie wälislaenu weel mitte saanud ei ole? Kui oleks see ligikaudu kaks miljardi E. marka, mis senise oskamatusse läbi oleme kaotanud, wiimane tooliraha, siis poleks ju wiga. Oleme maksnud, oleme ka õppinud. Uga on wäga palju põhjust kahelda, et meie weelgi selleks küllalt targad pole, et wälislaenu ostaksime kasutada.

25 aastat tagasi lugesin ühe Wene lehe nurisewat wõrdlust, kuida Wenemaal minewat raudtee ehitamise werst tafases steppis kallimaks kui Soomes kaljumägedest läbi raiutud raudtee ehitamise werst. Samal ajal oli mul tutwust ühe Helsingi tehnikumi üliõpilasega, kes kurtis, et

nende õpetöötödes juurwaheaeaga väga pisut olewat, kuna õpilastel tarwis oli Karjala raudtee ehitamisel töölisena ja kümnikutena praktiseerida. Kui nüüd mõelda, et meie insenerid on ju enamuses samad Wene insenerid, ja teame, kuida seal praktika tunnistusi tehtud alikäemafu eest. Wene insener oli selle jaoks, et kirjutas paberisi, täitis bumagat, aga kui tuli küsimus ette, mis tööse puutus, siis oli kümnik töö juures mahel targem mees. Tallinna tehnikumist on juba insenerisi tehtud kümnete kaupa, aga ei tea, kuidas on lugu neil selle töö tundmisega, mis alal neid insenerideks tembeldati.

Mul on põhjendatud kahtlus selle kohta, et kui meie saakime välislaenu praegu raudtee ehitamiseks 2000 miljoni marka, siis saakime selle eest eht tee valmis, mille tõsine väärtus on 1000 milj. Protjenta peame aga meie ja meie järeltulejad maksma 2000 milj. pealt. Eks siis oleks wast parem oodata ja õppida, kuni oleksime nii targad, et 2000 milj. laenates ka tõesti 2000 milj. väärtuslise asja sellega teha ostakime.

Kui mõtleme, et meie riigikogu hoone on läinud maksma 200 miljoni marka, ilma et seal juures oleks tehtud suuri kelmusi, siis ei rihtaks ikka nende ehitajate hoolde 2000 milj. margalise välislaenuga ükskõik mis asja ehitamist hästi usaldada.

Wast on wäljamaa rahamehed, sellega, et nad meile laenu asjus weel wastu pole tulnud, rohkem meie kui oma kasusid kaitsnud, sest oleks nad meile raha laenanud, vleksime pidanud täie summa pealt protjendid maksma, kuna aga kahtlane on, kas meie saadud rahaga ostakime täiewäärtuslist asja teha.

Miks pärast peame selle juures kahtlema?

Sellepärast, et meie inimesed, ülematest inseneridest algades kuni wiimase töömeheni ja weemoorimeheni on väga wähe näinud tõesti kasuliku töö tegemist. Kui mõtame meie juurtööstuse, siis on Lutheri puntööstuse wabrik Tallinnas pea ainukene, kus ettevõttest aastakümneid ja alati on kasu saadud. Kasu saadakse aga piuiliku hoolsusega töö juures ja äärmise kokkuhoidmisega asjaajamises, nõnda et see wabrik tööliste seas palgateenimise suhtes heas kuulsuses ei ole, kuna wähegi parem teenistus on ainult išeäranis osawatel töölistel.

Kõnelege aga wanemate töölistega tegewuse üle, näituseks endises Lausmanni wabrikus wõi Dwigateli waguniwabriku ehitusaegadest, siis jätgub teile, miks need wabrikud kunagi kasu ei wõinud anda, eht kui andiwad, siis ainult Wene kroonu tellimiste täitmisel, kus suuri alikäemafse anti riigi esitajatele töö wastuwõtmisel j. m.

Meie inimesed on wähe näinud jõu kokkuhoidlikku töötegemist peale endiste talu tööde. Meil on laialine arwamine, et kus midagi tehtakse, ehitatakse, et seal siis ikka ka on midagi ripakil, mida wõib ära

tõmmata. Dwigateli ehitamise aegu ei olnud see kellegi harilik woorimees, kes mitte ei osanud kümnikkude ja ülewaatajatega nõnda asja ajada, et wiie koorma wao peale mitte ei saanud kümne koorma wootjeks.

Niisugune oluford on meil läbi imibunud ülemas kihis niisama suure protsendis kui alamasgi ja selle kihwi peame meie oma warest wälja pödemä, enne kui midagi suuremat saame korda saata.

Meie oleme omas töös suurelt osalt weel tööorjad ja mitte tööperemehed. Meil tehtakse tööd nii oll kui ülewal sunni wiisil, sellepärast, et ei ole parata, peab tegema, ega ole kuigi palju neid, kes tööd teeksid huwi pärast. Ametikoht ja töötegemine on selleks, et selle waral palka, äraelamist ja löbu kätte saada. Suurem osa ei peaks oma töökohta, kui võimalik oleks teisiti ära elada. Kui meie majandust juhiksid isikud, kes löbu leiaksid oma töö kordaminekust ja sellepärast kõige hingega oma ülesande juurde asuksid, siis ei oleks meil karta kallatagawarade äraikulmist ega rahakursi langemist.

Kui meie ijeiswuse aja wältel oleks Eesti Ranga ja rahaministeriumi juhtimise alal tegutsenud küllalt tundelisi kultuuri inimesi, kes oleks oma päähuwi leidnud Eesti rahaasjade töitmises, siis oleksid need inimesed ka frutnud oma töösse süweneda, nõnda et kõik meie riigi warad oleks juhitud olnud loomale aladele.

Aga meie ei tohi lootust jätta, et nüüd eksisammudest juba hakab küllalt saama. Kui ford on saadud rahaministriks energiline töomees, siis loodame ka, et temal korda läheb kaastööstisteks leida oma ülesandest huwiatud isikuid — ei teeks paha, kui nende hulgas oleks mõni päris töö fanatik, kes oma kõigeülemat löbu selles näeks, et just tema saab olla abiliseks Eesti rahaasjade õigesle roopasse töökamisel. Eks leidu siis ka meilgi juba nii peenetundelisi kulturinimesi, kes omale wäärtuslikku taju leiawad ülewast enesetundest: et nad on saanud olla wähemaksigi kaasmõjuriks sel ajal, kui siin kindlale, hoolsale tööle asuti.

Kuidas oleks meie rahaasjus jäädaw paranemine võimalik?

Sel pool harutatud põhjustel oleks ehk tuluks meile ja meie lastelegi, kui meie wälislaenu saamine niikaua wiibiks, kui juba oleksime sellewõrra õppinud, et wälislaenu ka täiewäärtuslikult kasutada oskaksime.

Wälislaenu saamine oleks meile aga palju tähtsam poliitilisest küljest. See on ijei tähtsam kui kõik meie sõpruslepingud teiste riiki-

dega. Kui meie teeksite näituseks lepingu sõja korraks mõne suurriigiga, siis täidetakse seda lepingut sõja korral suurriigi poolt ainult siis, kui see on temale kasulik. Kui meie aga oleme samast suurriigist laenu saanud, siis sunnib meie kaitsmaks sammuti astuma sama suurriigi avalik arvamine. Sellest selgub, et meie iseseiswuse kindlustamiseks on mõne suurriigi raha turul laenu saamine tegelikult ehk tähtsamgi kui ametlik „de jure“ saamine oli meie iseseiswuse algpäivil.

Eiis kõige rohkem meie iseseiswuse kindlustamiseks, see on poliitilisel põhjusel peame püüdma oma rahaasjad niisugusesse korda jeada, et meil välislaenu saamine võimalik oleks. Kuid ärge arwata, et meie laenuvääriks saaksime oma wigade ja puuduste üle waitimisega. Ei. Meie rahaasjanduse nõrkus wõi kowadus on välisilmal tarwilistes kohtades palju selgemini teada, kui seda meie ajakirjandus meie awaldab. Krediidi wääriksiks ei ja meie siis mitte kunagi oma nõrkuste jalgamisega, waid üksi nende võimalikult täielise kowaldamisega.

Esimene nõudmine selleks on, et riigi raha laenataks tarwiliste ja täiemäärtusliste asjade walmistamiseks. Kui laenuks antakse kas küll paberist trükitud markasid, aga antakse samawäärilise pandi wastu ja kulutatakse sama pandi wäärtuse tõstmiseks, nagu on, näituseks, õieti tarwitatud maaparanduse laen, siis on jell teel rahwa sekka lainud margad paremini kui kullaga kindlustatud, sest kuld iseenesest ei sigita mingit uusi wäärtusi, kuna sigiwasse töösse pandud raha loob uusi wäärtusi.

Kahtlasemad aga on ehituslaenud, mida nüüd korterikriisi lahendamise ettekaändel wäljaantakse mingisuguses eesõiguste järjekorras ja mitte sellele, kes laenatud rahaga ostaks luua wäärtuslikema maja, mis oma hõlme pandud kapitaali wäärtusest suurem oleks.

Tuleks lõpetada ilma aegjete hõõdikute, suurtööstuse nime all tegutsewate wabrikute toetamine riigi laenuga, kuna nende toetamise ilmaaegsus on juba küllalt tõendunud sellega, et nad riigimaksusidki nimetamisewääriliselt ei maksa.

Selle wastu tuleb tõsist tähelepanu pöörata wäikeettewõtetele, kes tasuwad riigi maksud ja on oma elujõulikkust tõendanud ilma riigi abita.

Tuleb Eesti Pangale korraldus teha, laenusid wälja anda mitte tutwuse waid oistarbekohaluse jätele.

Et meil iga wääriline ettewõte saaks tarwilist riigi toetust, tuleb Eesti Pangas laenu andmise kohta maksuma panna niisugune seadlus wõi kodukord, et tegeruse alad ette ära määrataks, misugusele alale riigi seisukohalt laenud soomitawad oleksid.

Kui näituseks on seni tarwilikuks peetud mõnele trükikojale laenu anda, siis edespäidi peaks jaama laenu iga trükikoda ja ei määraks ametnik, misugune isik just laenu saab, waid see olenegu iga ettewõtte riigimaksude suuruselt. Kes tuleb Eesti Pangast laenu jaama, see esi-

tagu kahe, wõi ka kolme möödalainud aasta riigimassu kwiitungid ja nende suurust arwesse wõttes oleks igal isikul õigus, proportsionaalselt oma massu suurusele, Eesti Pangast laenu saada. Siis wõime julged olla, et meie ühine raha saab juhitud kõige siigwamasse töösse. Üllen, et laenule harilikult kindlustuse nõudmine iseenesest mõistetaw on.

Selle korralduse järele peaks Eesti Pant laenu andma kõigile isikutele:

1. Kes töötawad aladel, millele Eesti Pant seni laenu on annud.
2. Kes walmistawad asju, mida wäljast fiske weetakse, kuigi need ei ole esimese järgu tarbeasjad.
3. Kes walmistawad wäljameots.

Kõigile wõrreldes nende riigimassude summaga. Ametnikkude meelitamine kaob selle korra juures, kus ametnikul ei ole muu üle otsustada, kui et, kas laen läheb soowitawaks tunnistatud alale, kas on kindlustatud ja kofkukõlas massuwiiitungitega. Sellega hoitakse ära isiklikud katsetegemised riigi kulul. Nõnda saaks ka ära hoitud, et laenu ei hakataks tarwitama Eesti marga hinna langetamiseks. Kui raha antakse isikutele, kes omal alal kestwalt tegutsenud, siis wõime enam-wähem kindlad olla, et raha ka samas tegewuses tarwitatakse.

Rahaminister peab raputama oma kaelast erakondlise itke ja toimetama ainult rahaasjanduse otstarbekohasuse järgi.

Kõik nõuawad õigusega, et Eesti Pant ei tohi olla poliitiliste wõitluste tallermaaks. Seda nõuawad ka nimelt kõik parteid.

Aga partei keeles tähendab see niipalju kui: tegutseb Eesti Pant meie partei huwides, siis ei ole see partei politika.

Walitus tegi otsuseks Eesti Panga erapooletuse kindlustamiseks juhatusesse walida mehi, kes tegewast poliitilast osa ei wõta.

Kui aga lugesime ajalehtedest kandidaatide nimesid, keda erakonnad tahawad juhatuses näha, siis ei olnud märgatagi, et nende nime-dega wõiks krediidi küsimust kuidagi erapooletult lahendada. Ajalehed ei rõhutanud kõik mitte asjatundmist ja oskuswõimet, waid aga oma meelt, millest paistis, et parteid tahawad riigi rahaasutust iseäranis walimise ajaks oma meelewalla alla saada.

Kiisuguses olukorras on rahaministril wäga raske nõnda korraldada, et krediiti saaksid ettewõtjad, massumaksjad, waid parteimehed tulewad igatahes oma soowidega ja määrustega wahelale segama.

Wiimasel Eesti Panga nõukogu ja juhatuse ümberwalimisel walisid parteid riigikogus igauks oma partei seisukohalt walwurisi Eesti Panga ümber ja rahaministril tuleb wist tükk kōwa tööd olema, et nende parteipoliitilisi seisukohti paenutada üldmajanduspoliitilise seisukoha alla. Iseäranis weel riigikogu walimiste ajal.

Geesti rahaasjanduse tulewik muidugi näitab, kuida see temal korda on läinud.

1926. aasta algusel alles jõuti meil niikaugale, et kawatseti kutsuda Inglise maalt suurem rahaasjanduse tundja tarwiliste juhataste andjaks. See on tõenduseks, et meil enam ei taheta elada õnne peale, waid mõeldakse tegema hakata rahaasjade korraldamises plaanikindlat tööd.

Omajal ajal, see oli siis, kui Tallinnas teatav kindfond elas väga roosilises rahajamises, awaldas paar Tallinna lehte mõnitawaid mõtteid selle kohta, et kutsuti rahwaseliidu poolt nõuandjaid meie rahaasjandusele. Siis oli neile kraan alles lahti ja nad kartsiwad, et wäline asjatundja, niisugust labast lugu kohe märkab ja jelle kohta kõige pealt märkuse teeb. Riigikogu kuluarides ja õllelaudade ümbruses kõneldud weel suurema meelepahaga. See olewat wabariigi majanduspolitiika awalik pankroti tunnistus, kui mindakse abi otsima wäljaspoolt, see olewat Geesti wabariigi kuratelli alla panemine jne. Teiselt poolt seletati wastu, et abinurumisest ja kuratelli alla wõtmisest juttugi ei wõiwat olla, waid et see Geestile ja tema krediidile ainult kasu wõiks tuua, kui tema oludega tuttuneks niisugune kõrge asutus, kui seda on teatavasti rahwaseliidu rahaasjanduse komitee. Nüüd aga olid riigi raha kraanid samadele isikutele ja lehtedele juba enne kinni, siis ei olnud ka enam nende poolt wastuwaidlust, kui nüüd kokkulepe tehti, et Inglise maalt tuleb meile asjatundja pikemaks ajaks korraldama ja juhatajaks andma.

Siis rahaasjanduse alal ei komandeerita meil inimesi wäljamaale kulutama, waid tuakse õpetaja siia meie juurde.

Soowida oleks weel, et sellest eeskju wõtaksiwad ka kõik teised ministriumid ja meie inimeste wäljamaale komandeerimise asemel hakaksiwad tooma nõuandjaid sealt siia meie juurde.

Dieta ei ole selles midagi uut, sest juba ammugi tõiwad mahaäänud riigid omale enam edenenuid maadest õpetajaid. Uuem on ehk wäljamaale komandeerimise wiis. Ei ole aga vähematgi kahtlust, et wäljast õpetaja toomine on palju otstarbekohasem ja määratu palju odavam. Sest wäljamaale komandeeritul on tihti hoopis teine siht kui see, mille ettekäändel sõidu ja ülespidamise raha nõuti. Ja kuigi mindi wäljast õppima päris tõsise mõttega, siis saadi suure kuluga ainult üks teadja, kuna wäljast toodud juhataja wõiks õpetada paljudele. Kuigi sellele tuleb maksta kaunis kõrget tasu, ei lähe see tasu kõik wäljamaale, waid suur osa sellest elab ja kulutab wäljamaalane meil elades ära; kuna meilt wälja saadetud õpilane kõik oma kulud teeb wälisrahjas.

Abinõud meie rahahäda vastu.

1. Walwata, et loowa töö tegijad rahapuuduse korral saaksid laenu. Suured laenud mõjuwad üffi siis rahakursi peale halvasti, kui need on antud oskamata inimestele ehk ta figimata otstarbeks.

Laenud aga wälja anda suure ettevaatlikkusega, kuna on nii mõnigi tööstusline ja kaubandusline laen lõbusasti ära elatud. Niisama on maaparanduse laenu Tallinna kõrtsides läbi lööbunud. Ka asunikude ehituslaenuga on osierud mõnikord kõige pealt tubli portsjon konderbandi wiina. Rahjuga töötawate suurettewõtete laenud sisse nõuda.

2. Riigimaksud wähendata pooleni senisest. Kinni pannes kasutumaid asutusi ja wähendades wähekasulikke asutusi. Põhis tarwilistes asutustes peab sündima kokkutõmbamine, nõnda et jääksid tegewusse ainult need, kes ostawad ja tahawad tööd teha. Tööloojendajad mingi elusse õppima, kus nad wõiksid kasulikumad olla.

Väti rahaministri eelarwe-kõne järele on seal 1000 riigiametnikku wähenatud. Kui meil peaks alguseks tehtama sellegi wõrra.

Walwata, et igale poole saaks koha peale parem töötegija. Dnu-wojapolitika põhjalik häwitamine.

3. Wiinamüügi wõimalik wähendamine, et selle peale kulutatud kapital saaks mujal figiwamalt kasutatud.

4. Iga inimese hoolsam töötgemine, ära tarwitades iga tundi ja minutit kasulikult. Kasuta aja mõõdasaatmise wiimse piirini wähendamine.

Seda aga mitte oodata üffi altpoolt, kehalist tööd tegema rahwa seas, waid nimelt ülvalt, haritlastest juhtidest algades.

Kui ei saa weel meilt küllalt eeskujulikka töökaid haritlasi, siis neid mõnigi kas wõi Amerikast sisse tuua.

5. Kihutustööd rahakogumiseks peab tegema suurema hoolega. Kuigi meil on üsna tihedalt kohalisi laenu-hoiu ühisi, ei ole riikline kihutustöö mitte niigi suur nagu oli Wene walitsuse aegu, kus iga postkontoris ja raudtee jaamas oli hoiutaskja.

6. Maksude ümberkorraldamine walmistaja pealt kulutaja peale. Praegune tulumaks ja puhtakasumaks paisiab igauhele filma kui karistus selle eest, et on rohkem walmistanud kui kulutanud. Raudjed maksud aga langewad otsekohe kulutaja peale. Kes rohkem kulutab, see peab maksma rohkem maksie, aga mitte see, kes rohkem walmistab.

Disekoheste maksudega on ainult hõlpsam rumalamate petmiseks kõneleda: waadake, paneme maksud nende peale, kellel on. Raudselt lähewad aga kõik maksud lõpuks töötegija peale. Kapital ennast

makjustada ei lafe, waid põgeneb fealt maalt, kus teda liiad maksud ähwardawad. Kes aga maksma peab, on töötegija.

Töötegija lõpuks iftagi maksab wiimase penni, ükskõik kelle kaudu see fiske nõutakse, olgu otsekoheste, olgu kaudsete maksude nimel. Muudkui otsekoheste maksu juures on hõlpsam wäheteadlikka inimesi osawa kõnega petta, et waadate, maksud on ettewõtjate peal ja jõukuse järele. Kuna ettewõtja ei too seda ometi kusagilt taewast, waid ainult töötegijate ja tarwitajate käest osawasti peab kofku wõtma.

Ei ole wäikseks põhjuseks meie rahahädas liiale aetud kõrged maksud, mida meil tuleb iga hinge kohta 4000 marka. Kui arwata maha wanad, wigased ja wäetimid ja muud mittetöötawad inimesed, keda kofku on ligikaudu pooled, siis peab iga töötaw inimene oma tööjaagist andma maksudeks läbisegi 8000 marka aastas. Kui see oleks ainult warade teise kohta paigutamise, siis ei oleks ta suurem häda, aga et riigimaksudena rahwa käest ära wõetud kapital surmatakse ära, niisama kui wiina monopolist ja mujalt riigi ettewõtete läbi kofku wõetud kapital, et see oma suuremas osas ära surmatakse ja mitte uute wäärtuste loomisele ei lähe. See on asjaolu, mis kõrged maksud teeb meie õnnetuseks. Kui oleks võimalik, et sellest rahast, ütleme poolgi jääks töötegijate kätte, siis ostetaks sellega paremaid tööriistu ehk üks-puhas misuguseid abinõusid, millega oma sisetulekuid saaksime suurendada. Algaaja wäikeettewõtja puhaskasu ei tohi mitte ära kulutada maksudeks. Puhaskasu peab minema paremate ja wähem jõudukulutawate abinõude (uute masinate) muretsemiseks, uute ehjuste ja siseseadete muretsemiseks, mille läbi võimalik on tagajärjekamalt töötada ja rahwa üleüldiseks ritaastamiseks warasid valmistada. Kuid maksude ja riigi monopolide läbi imetakse kõik wälja ja meie rahwas ja maa jääb waraliselt ja selle tagajärjel ka kulturaliselt kängu. Wähemast ei arene mitte selle kirurjega kui siis, kui maksude koorem nii raske ei oleks.

7. Wäljamaa kauba tarwitamise wähendamine. Wäljamaa kaup, iseäranis edewuse ja toreduse asjad pauewad meie töötegijale koorma raskemaks. Meie peame andma 5 tunni tööalga tühja asjate eest, mille valmistamiseks wäljamaal on waewalt pool tundi kulutatud. Ja niisuguseid tühje asjate tarwimatakse meil liiga palju. Igauks wõib fiin kaasa aidata ja peab ka aitama, sest tulu sellest tuleks ka igauhele.

Arnolintide eest saadetakse aastas wälja Eesti raha, see on meie rahwa tööjõudu 100 miljoni marka. — See on ligikaudu niisama palju kui suhtru eest.

Meie rahaasjandust ja elulahedust ei tõsta mitte ükski sellega, kui töölijed hakkaksid rohkem tööd tegema, nagu „Päewaleht“ wäga wariseerlikult

õpetab, waid meie terwenemine peab sündima kõigib aladel, millest mitte ei saa wälja arwata „Päewalehe“ trükimasinate ilmaaegne sissewedu riigi raha eest.

Ilmaaegne sissewedu häwitab hulga meie warandust iga päew. Külma ilmaga sündsät kinnast õffides pead hulga selle kauba poodisi läbi käima, enne kui sooja paari wõid leida, kuna aga kaupluste riulid täis on siidi sukke ja kindaid, mida jafjad juwel palawaga kannawad.

Lõpuseña.

Ei ole olemas mingisugust mõjuwat abinõu, mis ainuüksi wõiks meie rahahäda parandada. Waid peame tarwitama kõiki abinõusid, millest eelpool esitatud kui kõige mõjuwamaid olen rõhutanud. Kui üks wõi paar nendest jääb täitmata, siis ei ole küllalt mõjuwat abi teiste täitmisest.

Ei saa üffit, ei saa rahwas midagi ilma hoole ja waewata. Aga mille peale wõime loota, et meie rahaolude paranemine oleks püsiv, et ei oleks üffitute püüded ilmaaegsed? Mis on sellest abi kui mina ja teine ja kolmas püüame ja hoiame kokku? Ei tarwita wäljamaa kaupe ja teeme hoolega tööd, et meil oleks kaupe wäljawedada. See ei kindlusta meie majandust, kui rahaasjanduses lugu on niisugune, nagu alguses nägime?

Selle peale wastakime: Suuremad eksitused on juba ära tehtud: Kordame weel, et kooliraha on maksetud. Maksuwiitungid ei ole mitte pandud arhiwi, kuhu nad wõiksid ununeda ja meie käest nõutaks uut kooli raha, uuesti eksimiste kujul. See ei peaks olema wõimalik, sest õperaha maksuwiitungid liiguvad elawana meie hulgas, tulewad iga päew teedel ja täuawatel wastu, äratawad tähepanu ja rõhutawad kõige oma olemisega, kuidamoodi mitte ei pea tegema.

Gestlane ei ole mitte juhm üffituna, et ta õpetust ei wõia. Ei ole seda ka kogurahwana. Kui meie edaspidi saame wälislaenu, siis wõime olla julged, et seda mitte edasi ei laenata ostamata inimestele, waid nüüd juba kogunud töötegijatele.

Enam ei laenata neile, kellele on laenusamine hukatuses ja õnnatuses, waid neile, kes panewad kapitalid kiirese tegewusesse, loodes uusi wäärtusi ikka rohkem ja rohkem.

Et tõesti nii saab olema, jeda kindlustab meie muuseas ka Inglismaalt nõuandja kutsumine. See igatahes tuleb mõjuwalt rõhutada, et ei tohi rahaasjus lasta mõjule kitsaid parteipoliitilisi seisutõhti ega muid kahtlasi „woolusi“, waid üksi loowa töö juhtmõtteid.

Edasi peame enestele sisse kaswatama kindla weendumuse, et kus nüüd jälle hakatakse midagi ehitama, seal ei pea enam olema midagi ripafile, äraqõmbamise jaoiks.

Nüüd ei ole meie enam töö orjad, vaid peame saama töö peremeheks.

Töö peremees tunneb kõige suuremat lõbu oma töö kordaminekust ja ei oksi enam kõrvalisi kulukaid lõbustusi.

Kui meil lauletakse: „Si häbistawat orja kütet, paela, ei laje mehed enam panna kaela“ siis peab see nüüd tähendama kõige endise ja halva mõõdaminekut. Suurem neist halbtustest on nimelt haritlaste fihüdesse jäänud austamise puudus töö kohta ja töötegitaja kohta. Vähemal ajal peame olema jõudnud nii kaugemale, et looma töö tegijat enamaks peataks kui nõndanimetatud „haritlasi“ promenaditallajaid, „niisutajaid“ ja suurte arwete maksjaid toredamates ja labasemates kõrtsides.

Koolid peavad meile andma mõjukamaid töötegijaid, aga mitte tööpõlgajaid haritlasi.

Seisukorra parandamiseks kaasa mõjuda võib iga üks. Iga pisut, mis ise oled kokku hoidnud ehk rohkem töötanud, iga sõna, mis oled ütelnud naabri ehk sõbra filmade selgituseks, kõik see tõstab meie kogujõudu ja aitab kiisikusest pääseda.

Aga iseäranis wäikeettewõtjad, üleüldse kõik wäikejõulised peavad omalt poolt terwendamiseks kaasa mõjuma. Kui walimiste eel jällegi parteid kuisuwad wäikejõulisi koosolekutele, kuna nad nendega ega nende heaks wahel ajal midagi pole tegemist teinud; siis sõldagu neile nüüd otsekohe ära, et vähemad mennad ei wõi rahul olla nende senise poliitikaga, mis on olnud ühehel ametikohtade ja teistel kohtade ja ka raha nõutamine oma lähematele tegelastele ja agitaatoritele, kuna laialisemaid huwisid ei ole tahtnudgi filmas pidada.

Pidage meeles, et tegeru inimene, kes kõige armjamine oleks oma töö juures ja walwaks üksi selle edu järele, saab seda teha küll siis, kui riigi asjad hästi on korraldatud. Pidage meeles, et riik ja rahwas waene on seal maal, kus on halb riigikorraldus. Wenemaa, kõige rikkam oma looduswarade poolest, kõige waesema rahwaga Euroopas, kui mitte ütelda maailmas. Seda sellepärast, et walitsus on olnud halb, et ifka on rahwas oluud ilma wabaduseta orjamas walitsewatele, hoopis wähe aga ifeenestele. Pidage meeles, et kuigi meil nüüd on wabadus ja meie seda mitte ei tarwita, siis wõetakse meie tööhoole tagajärg meilt ära, ilma, et meile selle wastu midagi samawäärilist wastu antakse. Kui riigi rahaasjad ei ole hästi korraldatud, siis ei saa hoolas töötegija oma ettemõite juures rahulikult töötada, waid peab ka poliitikat tegewalt osa wõtma. Ta peab walitsewa wõimu järele walwajaks saatma ka oma, see on töötegijate esitajaid ja mitte üksi neid, kes harilikult kolme aasta takka tulewad osawaid sõnu tehes end esitajaks paksuma. Tagamõite neil on, et oma kätte saada maksude kogumise ja

riigi vara jaotamise õigust. Kui töötajad, iseäranis väikeettevõtjad oma juures enamuses ainult oma isiklike töö juures rühivad ja ei raatsi kulutada mõne tunni vaeva oma poliitiliseks korraldamiseks, siis koguvad üsna väikesed hildkonnad harjutatud osavuse varal võimu oma kätte ja korraldamata väikeetevõtjatele ei jää muud kui maks maks.

Meie peame tungima ülespoole, kus ka rahaasjade korraldamise peale saaksime mõju avaldada.

Wäikeettevõtjatele on see tähtjas iseäranis kolmes suhtes: 1) väikeettevõtetele laenuvõimaluste loomine. 2) Laenu protsendi alandamise küsimus, sest korralik võistlusvõimuline tegevus ei saa maksta kapitali eest 15—20 protsenti aastas. Seda võivad ainult angeldajad, kes midagi ei loo, vaid laenu abil teiste loodud varandusi oma nimele ümber kombineerivad. 3) Maksude korraldamine ja vähendamine väikeettevõtjatele soodsamas suhtes. Kui väikeetevõtjased poliitiliselt loiid on, siis kunagi ei panda tähele nende õigusi, vaid laotakse lisaks peale ainult kohustusi.

Cesti rahaküsimusest on küllalt kirjutanud ajakirjanikud, kes mõnikord kirjutavad oma parema teadmise järele, teinekord aga ka nõnda, kuidas temale palga maksja jalkkond ette määrab ja juhib. Küll on ka kirjutanud ja seletanud need, kes on ameti poolest asja juures.

Arvaksin, et on asjale tuluts, ülesmärkida ja avaldada ka tege-
liku inimese mõtted, nagu need töö juures meelde tulevad sellele, kes küsimuses olevate asjaolude sees iga päev elab ja tegatseb.

A

13525

1611681